

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫНЫҢ
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
НАУК РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН
Казахский национальный
педагогический университет имени
Абая

THE BULLETIN

THE NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN
Abai Kazakh National Pedagogical
University

PUBLISHED SINCE 1944

2 (396)

MARCH – APRIL 2022

ALMATY, NAS RK

Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы «ҚР ҰҒА Хабаршысы» ғылыми журналының Web of Science-тің жаңаланған нұсқасы Emerging Sources Citation Index-те индекстелуге қабылданғанын хабарлайды. Бұл индекстелу барысында Clarivate Analytics компаниясы журналды одан әрі the Science Citation Index Expanded, the Social Sciences Citation Index және the Arts & Humanities Citation Index-ке қабылдау мәселесін қарастыруда. Web of Science зерттеушілер, авторлар, баспашылар мен мекемелерге контент тереңдігі мен сапасын ұсынады. ҚР ҰҒА Хабаршысының Emerging Sources Citation Index-ке енуі біздің қоғамдастық үшін ең өзекті және беделді мультидисциплинарлы контентке адалдығымызды білдіреді.

НАН РК сообщает, что научный журнал «Вестник НАН РК» был принят для индексирования в Emerging Sources Citation Index, обновленной версии Web of Science. Содержание в этом индексировании находится в стадии рассмотрения компанией Clarivate Analytics для дальнейшего принятия журнала в the Science Citation Index Expanded, the Social Sciences Citation Index и the Arts & Humanities Citation Index. Web of Science предлагает качество и глубину контента для исследователей, авторов, издателей и учреждений. Включение Вестника НАН РК в Emerging Sources Citation Index демонстрирует нашу приверженность к наиболее актуальному и влиятельному мультидисциплинарному контенту для нашего сообщества.

NAS RK is pleased to announce that Bulletin of NAS RK scientific journal has been accepted for indexing in the Emerging Sources Citation Index, a new edition of Web of Science. Content in this index is under consideration by Clarivate Analytics to be accepted in the Science Citation Index Expanded, the Social Sciences Citation Index, and the Arts & Humanities Citation Index. The quality and depth of content Web of Science offers to researchers, authors, publishers, and institutions sets it apart from other research databases. The inclusion of Bulletin of NAS RK in the Emerging Sources Citation Index demonstrates our dedication to providing the most relevant and influential multidiscipline content to our community.

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

БИЛЯЛОВ Дархан Нұрланұлы, PhD, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 4**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н = 2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы, 2022

Типографияның мекен-жайы: «Аруна» ЖК, Алматы қ., Мұратбаев көш., 75.

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

БИЛЯЛОВ Дархан Нурланович, PhD, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального педагогического университета им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 2**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 4**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязгат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: ООО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© Национальная академия наук Республики Казахстан, 2022

Адрес типографии: ИП «Аруна», г. Алматы, ул. Муратбаева, 75.

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

DEPUTY CHIEF DIRECTOR:

BILYALOV Darkhan Nurlanovich, Ph.D, Honorary Member of NAS RK, Rector of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASYMOVA Alma Yessimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 2**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 4**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2022

Address of printing house: ST «Aruna», 75, Muratbayev str, Almaty.

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

ISSN 1991-3494

Volume 2, Number 396 (2022), 185-196

<https://doi.org/10.32014/2022.2518-1467.280>

FTAMP 16.01.45

Г.Н. Смағұлова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

E-mail: smagulova.g@mail.ru

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ӘДЕБИ: ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Мақалада мектеп оқушыларының қазақ тілінде сөйлеу әдебінің ерекшеліктері сөз болады. Олардың коммуникация құрудағы сөз мәнерлігінің аздығы, ауыспалы мағынадағы бейнелі сөз тіркестерін түсінбеуі сауалнама нәтижесінде талданады. Оқушыларды мәдени құндылықтарды білуге және оны дамытуға баулу отбасының тәрбиесі мен мектеп бағдарламасы бойынша оқытылатын, тіл ұстартатын әдебиет пән қазақ тілі пәніне байланысты. Қала балаларының тіл ерекшелігі – аралас тілде сөйлеуі. Осы себептен әдеби нормаға негізделген көркем шығарма тілін мектеп оқушылары жете талдап, түсінуі қиын. Қазіргі кезде кітап оқитын ұрпақ азайғандықтан қазақ тіліндегі бейнелі қолданыстар, ауыспалы мағынадағы метафоралы тіркестер, тұрақты тенеулерді оқушылар өзара коммуникацияға, ауызша дискурсқа ендірмейді. Ұлттық код ең алдымен тілде сақталады. Тілдегі тұрақты тіркестер ұлттық кодты ашатын құрал. Фразеологизмдерді жиі қолданатын алдыңғы ұрпақ қатары сиреп барады. «Оқуға құштар мектеп» жобасы бойынша оқушылардың кітап оқу құзыреттілігін қалыптастыру өте маңызды міндет болып саналады. Көркем әдебиет мәтінін түсінумен қатар тілдік ерекшеліктерін талдап, есте сақтау - оқырман құзыреттілігінің басты қағидасы болу керек. Қазақ тілі тек қажеттіліктен туған қатынас тілі болмауы үшін, қазақ тілінің ары қарай түрлі әлеуметтік ортаға икемделіп дамуына мектептегі білімнің рөлі айырықша. Мектептегі, оқу орындарындағы қазақ тілі мен әдебиеті пәндері беретін тілдік білім тереңдетілуі үшін ұсыныс-пікірлер берілді.

Түйін сөздер: Мәдени мұра, рухани жаңғыру, фразеологизмдер, мектеп, білім, ұлт болмысы.

Г.Н. Смагулова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби,

Алматы, Казахстан.

E-mail: smagulova.g@mail.ru

РЕЧЕВАЯ ЭТИКА ШКОЛЬНИКОВ: КОММУНИКАТИВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ

Аннотация. В статье будут рассмотрены особенности речевой этики школьников на казахском языке. Малочисленная выразительность их речи в построении коммуникации, непонимание образных выражений переменного значения анализируются в результате опроса. Приобщение учащихся к знанию и развитию культурных ценностей связано с воспитанием семьи и учебной литературой, изучаемой по школьной программе, предметом казахского языка. Языковая особенность городских детей – речь на смешанном языке. По этой причине язык художественного произведения, основанный на литературной норме, трудно досконально проанализировать и понять школьникам. В настоящее время, когда читающее поколение сокращается, образные употребления в казахском языке, метафорические выражения переменного значения, постоянные сравнения не включаются учащимися во взаимную коммуникацию, в устный дискурс. Национальный код хранится, прежде всего, на языке. Постоянные фразы на языке – это инструмент, который раскрывает национальный код. Все чаще используется фразеологизмы предшествующего поколения. Очень важной задачей является формирование читательской компетентности учащихся по проекту «Школа, жаждающая чтения». Наряду с пониманием текста художественной литературы необходимо анализировать и запоминать языковые особенности-главный принцип читательской компетентности. Для того, чтобы казахский язык не был языком общения, рожденным только от потребности, роль школьного образования в дальнейшем развитии казахского языка в различных социальных средах различна. Были даны рекомендации по углублению языковых знаний по казахскому языку и литературе в школах, учебных заведениях.

Ключевые слова: культурное наследие, духовное возрождение, фразеологизмы, школа, образование, национальное самосознание.

G.N. Smagulova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhshtan.

E-mail: *smagulova.g@mail.ru*

SPEECH ETHICS OF SCHOOLCHILDREN: COMMUNICATIVE FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS

Abstract. The article will consider the features of speech ethics of schoolchildren in the Kazakh language. The small expressiveness of their speech in the construction of communication, misunderstanding of figurative expressions of variable meaning are analyzed as a result of the survey. The introduction of students to the knowledge and development of cultural values is connected with the upbringing of the family and the educational literature studied according to the school curriculum, the subject of the Kazakh language. The linguistic feature of urban children is speech in a mixed language. For this reason, the language of a work of art based on a literary norm is difficult for schoolchildren to thoroughly analyze and understand. Currently, when the reading generation is shrinking, figurative uses in the Kazakh language, metaphorical expressions of variable meaning, constant comparisons are not included by students in mutual communication, in oral discourse. The national code is stored primarily in the language. Constant phrases in the language are a tool that reveals the national code. Phraseological units of the previous generation are increasingly used. A very important task is the formation of students' reading competence according to the project "A school eager to read". Along with understanding the text of fiction, it is necessary to analyze and memorize language features-the main principle of reader competence. In order for the Kazakh language not to be a language of communication born only from need, the role of school education in the further development of the Kazakh language in various social environments is different. Recommendations were given on deepening language knowledge of the Kazakh language and literature in schools and educational institutions.

Key words: cultural heritage, spiritual revival, phraseological units, school, education, national identity.

Кіріспе. Мектептегі қазақ тілі оқулықтарында фразеологизмдер туралы аз-кем түсінік беріледі. Жаттығулар арқылы мәтіндегі тұрақты тіркестерді табу, мағынасын ашу сияқты тапсырмалар орындалады. Әдебиет сабақтарында фразеологиялық ұғымның мәніне пәлендей уақыт бөлінбейді. Сонымен фразеологизмдерді оқыту – түсінікті жайт.

Әрі қарай кезекті тақырыптар өтіліп, қазақ тілі пәнін оқыту жалғаса береді. Осы ретте тұрақты тіркестерді меңгерту, яғни оқушының тілдік қолданысына енгізу не күйде қалады? Олардың сөйлеу мәдениеті мен сөйлеу әдебінде сыныпта, өз орталарында фразеологизмдер қолданыстарында жиі кездеспейтіні белгілі.

Қазақ фразеологиясы туралы аз-кем ғылыми зерттеу мақалалары мен оқу құралдарын, монографиялық еңбектер жазып жүргендіктен, біз осы тақырып туралы, әсіресе, мектептегі оқытылуы жайлы бұрын да «уайым жеп» айтқанымыз бар. Осы мақаланың жазылу барысында 2004 ж. жазылған мақала мамұнына салыстырмалы түрде айналып соғамыз (Smagulova, 2004). Өйткені проблема сеңі бұзылмаған күйінде қалып отыр. Оның үстіне қазіргі оқушылардың, жастардың тіл мәдениетінде, сөйлеу әдебінде фразеологизмдер өте сирек ұшырасады, тіпті жоқтың қасы деуге болады.

Бүгінгі 1995 жылдан кейін дүниеге келген Z (зет) ұрпақтың білімі мен ойы терең болса да, сөзі жұтаң жастар мен жасөспірімдер қалыптасып келеді. Бұл ұрпақ бойына ұлттық құндылықтарды дарыту үшін білім беру ошақтары ұлт тілінің байлығын игертуге көңіл бөлгені абзал. Мектеп оқушыларын мәдени құндылықтарды білуге және оны дамытуға баулу тек тіл арқылы ғана жүзеге асады. Ал сол ана тілінің жұмсалым ерекшеліктерінің ең бейнелі, өрнекті сөз қазынасын оқыту мен меңгерту қазақ мектептеріндегі қазіргі жай-күйі көңіл көншітерілік жағдайда емес.

Ана бір жылдары Мәдени мұра бағдарламасының қабылданып, жұрт талқысына түскен соң, үміт етіп қуанып қалдық. Осы бағдарлама аясында қаншама құнды дүниелер кітап болып басылып шықты. Мәселен, М. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты 2004 ж. бастап «Бабалар сөзі» деген 100 томдық қазақ фольклоры жинақталған мол мұраны жарыққа шығарды. «Бабалар сөзі» жүз томдық топтамасы - ұлттық бренд. Бұл дүниежүзілік мәдениетте теңдессіз оқиға болды. Тұлпарды тұяғынан таныған халықтың бүгінгі ұрпақтары атадан балаға қалған мұраны космостық жылдамдықпен зымырап бара жатқан ХХІ ғасырда әлемге паш етіп отыр» - деді зерттеушілер (Alibek, 2011).

Ұлтымыздың арғы-бергі мәдени өміріне қатысты мазмұны терең тіліміздегі тұрақты тіркестер-фразеологизмдер қамтылған том-том кітаптар қалың қазақтың рухани сұранысын сөз жоқ қанағаттандырады. Енді сол том-том кітаптарды саралап оқитын көңіл мен күрмеусіз жүйрік тіл керек. Мәдени мұраны кімдер меңгереді, кімдер оқиды? Жастарды мәдени құндылықтарды білуге және оны дамытуға баулу, әрине, отбасының тәрбиесі мен мектеп бағдарламасы бойынша оқытылатын, тіл ұстартатын әдебиет пән қазақ тілі пәні.

ҚР Мәдениет және спорт министрлігі «2021 жылды Қазақстандағы балалар мен жасөспірімдердің кітап оқуын қолдау жылы» деп жариялады. Кітап оқитын балалар мен жасөспірімдер кітап мазмұнының жалпы түсінгенімен, ұлтының тіл байлығын, бейнелі, ауыспалы мағынадағы тұрақты тіркестерін ұғынып, қолданыс ерекшеліктеріне қызығып, бойлап кете алар ма екен?

Иә, қазақ тілі ұлт болмысының өзіндік ерекшеліктерін танытатын бейнелі тіркестерге өте бай. Ұлттың менталдық өрісінің ауқымы мен көркемдік ойлау қабаттарын және қазақ тілінің есепсіз тіл қуатының молдығын білу үшін ұлт тіліндегі фразеологизмдерге жүтінген жөн. Халықпен бірге жасап келе жатқан эмоциялық мазмұны жоғары образды тіркестердің өміршеңдігін оның қолданысынан байқауға болады. Қазіргі жазба әдеби тілдің қатталған беттерінде қалып бара жатқан фразеологизмдерді бүгінгі ұрпақ тілінен жиі ұшырату қиын. Шынында, қазіргі қазақ жастарының ойы терең болғанымен тілі жұтаң. Ал жастар тілі мүлде қасаң тартып, қысқа қайырылатын сөздер мен тіркестерге ауысуда. Өмір ағыны дәуір екпінінің әсерінен асығыс, қысқа да нұсқа сөйлейтін ұрпақ тілінде мәнерлілік азайып келеді. «Сөзі мірдің оғындай», «тілінің майын тамызып», «өткір тілді» шешен сөйлейтіндер бұрынғының қазағы болып елестейтіндей. Алайда жас буын қалай дегенмен де ана тілінің мәйегін іздейтіні хақ. Рухани құндылық қашанда сол ұлттың төлқұжаты. Міне, балалар мен жасөспірімдердің кітап оқуын қолдау жай ғана науқандық шаралар сияқты өте шықпау керек. Қазіргі балалар Раффити Фолдты, Гарри Поттерді жақсы көріп іздеп оқығанындай қазақ кітаптарын солай оқыса қанеки. Бар үміт - қазақ қаламгерлерінің шығармашылық өрістерінің кең кеңістікті, заманауи идеялары мен заманауи сюжеті бар, қазақ тілінің бүкіл әлеуетін қамтитын тілі өте шұрайлы, бейнелі тіркестерге бай дүниелерді ұсынуында.

Материал және әдістер. Қала балаларының тіл ерекшелігі – аралас тілде сөйлеуі. Балалар бақшасынан басталған бұл әдет бара-бара тереңдегені соншалық, олар барлық ақпаратты орыс тілінен алуға бейім болып кетті. Бұған дейінгі көңіліміз толмай жүрген мәселелердің бірі жастардың және мектеп оқушылары тілінің шұбарлығы, олардың тіліндегі орыс сөздерінің аралас жүруі қалыпты жағдайға айналып бара жатуы еді. Сөйтсе де көңіл түкпірінде олардың ана тілінде сөйлей алуы, қазақ мектебінде оқуы тәрізді ойларды жұбаныш ететінбіз. Өстіп жүргенде бір байқағанымыз: кітап оқуды мүлде қойған қазіргі жастар тілінің жұтаңдығы, қысқа қайырыммен сөйлеуі, ойларын жеткізудегі мәнерлілігінің жоқтығы күн санап, уақыт озған сайын тереңдеп кетті.

Қазіргі кезде көрініп жүрген жас жазушылардың тілі, әрине, бұрынғы

классиктеріміздің шығармаларындағыдай тым көркем емес. Дегенмен де, әдеби тіліміздің дамуы мен кемелденуіне ерекше үлес қосатын әрі басты көрсеткіш ретінде бағаланатын жекелеген ақын-жазушылардың және қаламы желді журналист ағайындардың қолданысында суретті сөздер көбеймесе азайған жоқ. Оқушысы көп, сұранысы жоғары, қызықты, әрі танымдық тәрбиесі бар кітаптар жетерлік. Алайда кітап оқитындар азайғандықтан қазақ тіліндегі қазіргі бейнелі қолданыстар, жаңа ауыспалы мағынадағы метафоралы тіркестер, кейінгі кезде қалыптасып тұрақталып келе жатқан фразеологизмдер - өрнекті сөз орамдары мен ойдың көркін ашатын сан алуан тақырыптағы мақал-мәтелдер бүгінде тілдік қорымызда қозғалыссыз қатталып жатыр. Өйткені оны оқып, жадыда тоқып, коммуникацияда әсермен бөлісетін тіл иелері де алыстап барады.

Әлеуметтік желінің құдіретті күші қазақтың небір тамаша орамды да, бейнелі тұрақты тіркес-фразеологизмдерінің қолданыстарын шеттетіп, желіде жазба қалдыратындың қысқа қайырымды, тіпті жай сөйлемінің өзінде орфографиялық, стильдік қателерден аяқ алып жүре алмайтын мәтіндерден көз аштырмайды.

Ұлтымыздың бұрынғы өткен өміріндегі сылдыр көмей жезтандай, орақ ауыз, от тілді атанған би-шешендерінің сөздері де қазір жазба мәдениеттің орауында қалды. Том-том кітапқа, бірде кейіпкер сөзіне, бірде автордың суреттеуі мен баяндауына арқау болған сөз маржандарының ауызекі тілде, адамдардың жай қарым-қатынас сөйлеу дағдыларынан естілмей бара жатқаны қынжылтады. Біздің мақалдап-мәтелдеп, бейнелі сөз орамдарын қосып сөйлеу мәнеріміз қоғамымыздың бұрынғы сөйлеу әдебіне тән көрініс болды. Тындауға бейіл, қазақ сөйлеу дағдысында қалыптасқан, құлақпен естігенді тек жадымызда сақтау арқылы екінші тыңдаушысына жеткізу, оны дамытып, ұмытпай ұрпақтан ұрпаққа жеткізу жазылмаған заңмен қалыптасқан мәдени үрдіс еді. Ал бүгін де бағдарлама бойынша оқуы тиіс кітаптарды мектеп оқушысы мен студенттер жүрдім-барды оқиды.

Талқылау. Десек те, кітап оқымайтын мектеп оқушылары, студент және жастар тіл байлығын қайдан алады, қайтіп үйренеді?

Ауыл мектептеріндегі тіл ахуалына үмітпен қараймыз. Қаламен салыстыратындай емес, тілдік орта таза қазақи. Ал Алматы және басқа да қалалардағы қазақ мектептерінің тілдік ортасы - аралас дүбара костілділікпен қарым-қатынас жасайтын орта.

Кейбір фразеологизмдердің мағыналарын оқушылар қалай түсінетін білу үшін әр жылдары (2004, 2021) жүргізілген сауалнама нәтижелерін төменде салыстырмалы түрде талдаймыз. Мазмұнын білуге берілген

тіркестерді оқу-тәрбие үдерісі қазақ тілінде жүргізілетін, әрі қоғамдық-гуманитарлық бағытта оқытатын әр қаладағы (негізінен Алматы мен Орал қалалары) мектеп оқушыларынан алынды. Сауалнамаға қатысқандар мәліметінде қала аттарын мақсатты түрде атамадық.

Тіліміздегі бүйректен сирақ шығару – болмашы жерден шатақ шығару деген мағынада айтылатын фразеологизм. Осы тіркестің түсінігін 9 сынып оқушылары былай жазады: бір адамды соғып тастау; істі талаптанып, тырысып істеу; бір адамға ренжу; төбелес; милицияға түскен кезде біреуді соғып тастау; сабақты бұзу; өшін алу; бүйректен ұрыс шығару; бәрін тез істеу; бақылау; аурудан жазылу; жаудан құтылу т.б. Дәл мағынасын оқушылардың 12%, тұспалдап айтқандар - 21%, ал 67% мүлде түсінбейтіндер. 2021 жылғы сауалнама нәтижесі: (сыныптар салыстырмалы түрде).

9 сынып - бүйректен сирақ шығару – жоқ жерден мәселе шығару; мақсатсыз тиісу; кішкентай нәрсені үлкен қылып көрсету; болмашы нәрсені әсірелеу; тімедейді түйедей етіп көрсету; орынсыз шатақ шығару;

Бұл тұспалдап берілген жауаптар, негізінде мағынадан аса алыс кетпегендер. Сауалнамаға қатысушылардың 42,8% дұрыс жауап берген. 57,2 білмеймін деп.

9 сынып - бүйректен сирақ шығару – жамандыққа шақыру, жоқтан бар шығару, бүйректің ауруы, бүйректен сирақ жасайды, екі адам төбелесіп, бірі-бірін қанын шығарып ұру, жылау т.б. деген 24% қате жауапты келтіріп отырмыз. Жалпы 40% тұспаладап білетінден, 36% білмеймін деп жазғандар.

Әліптің артын бағу – істің, оқиғаның соңын күту мағынасындағы фразеологизмді 10 сынып оқушылары: біреуді аңду; жақсы бағу; қарау; адамның сөзіне қарсы шығу; біреудің артынан жүру; күтіп, бағып-қағу; артынан өсектеу; соңынан жүру; білімді адамның жолын қуу; көп кітап оқып, біліммен айналысу; жұмыстың аяқталуы; оқуға көңіл бөлу т.б. деп түсінеді. 97% дұрыс жауап жазбаған.

2021 жылғы сауалнама нәтижесінде Әліптің артын бағу – асықпай күту деген дұрыс жауаптар көп болды; Ал келесі 10 сынып оқушылары: біреуді бағу, Әліп деген кісіні қадағалау, Әліптің өміріне араласу т.б.

Аза бойы қаза болу – жаны түршігу, бір нәрседен қатты сескену тіркесін 10 сыныптағылар былай таратады: тәбеті болмау; ұялу; шаршау; қиналып өлу; ойлап сөйле деген мағынада; тұрмай жатып ауру; аяқ астынан; аң-таң болу; біреу үшін жауапты болу; көп күту; өкпелеу; 1723 жылғы ашаршылық т.б. деген қызық жауаптар бар еді.

Ал 2021 жылғы сауалнама нәтижесі бойынша бұл тіркестің мағынасын мүлде білмейтіндер сол күйде қалыпты:

Жастай қаза болу; ерте қаза болу; ойы іске аспай қалу; 100% дұрыс жауап жаза алмағандар. Тіпті 10 сынып оқушылары бір жағдаймен байланысты қаза болу, ерте қайтыс боу, қатты ашулану, азулану деген жауаптар жазған. Бұл арада оқушылар ұйытқы сөз болып тұған «қаза» сөзінің тура мағынасына қарай түсінгендерін жазған.

Табанынан таусылу – бір затты қалау; барынша тырысу; шаршау; ұзақ жүру; еңбек ету; талпыну; Жауаптар мазмұнына қарасак, арғы ұғым түсінігіне қарап қозғалысқа негізделген іс-әрекетті болжаған.

Басқа қаладағы 8 сыныптағы қате жауаптар арасында адамның сүрінуі, бір нәрсенің тозып, жарамсыз күйге жетуі, өмірі қиындау, табаны ауру, аяғы ауырғандықтан, табаны тозды деп жазған. Саулнамаға қатысқан 25 оқушының 17% біледі, 56% білмейтіндер деп талданды.

Сонымен сауалнама қатысқан сыныптар – 8-11-сынып оқушылары оқушы саны – 128 (100%). Саулнамаға ұсынылған фразеологизмдер: Бүйректен сирақ шығару, Әліптің артын бағу, Аза бойы қаза болу, Табанынан тозу. Дұрыс жауап бергендер саны – 52 (40,6%). Дұрыс жауап бермегендер саны – 76 (59,4%). Қорытынды: Мектептегі оқу-тәрбие үдерісі қазақ тілінде жүргізілгендіктен әрі қоғамдық-гуманитарлық бағытта оқытатын болғандықтан оқушылардың 40,6%-ы ұсынылған фразеологизмдерге дұрыс жауап берді.

Бұрын берілген сауалнамадағы мына тіркестер: көз салу, кіндік кесіп, кір жуған жер, құлақ түру, мұрнын шүйіру, зықысы шығу, қас пен көздің арасында фразеологизмдеріне де берілген жауаптар: Құлақ түру - құлақты жыртқанда өз орнына тігу; ала ауыз болу – бұртиып алған; тілдің ұзындығы; өтірікші болу; әр тілді білу; көп сөйлемей, ауызға қақпақ болу керек; деген еді.

8 сынып оқушылары. кіндік кесіп, кір жуған жер – роддом; таза жер; кіндігі кесілген бала; (9 сынып);

Туған жер тура мағынасында оқушылар түсінігінде қай жерде тудың сол туған жер болып есептеледі. Алайда түрлі иіріммен астасқан сезіммен білдірілетін туған жер ұғымына олардың ой түйсігінің жетпей тұрғаның себебі бар. Әдебиет, тіл сабақтарында туған жер туралы толғам, талдаулар жетпей жатады.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінде берген тапсырмасына сәйкес Білім және Ғылым Министрлігі «Оқуға құштар мектеп» жобасын бекітті. («Мектеп» деген сөз онысыз да тек оқу мен оқытуды еске салып отыратын ұғым ғой. «Оқуға құштар мектеп» деп жоба атын әсірелеп жібргені де езу тартқызады.)

Жоба аясында көркем әдебиеттер тізімі жасалды: қазақ әдебиетінің үздік классиктерінің кітаптары, қазақ тіліне аударылған шетелдік әлем

әдебиетінің үздік шығармалары, қазіргі заманғы ақын-жазушылардың кітаптары және ғылыми-танымдық, оқу-әдістемелік әдебиеттерді енетін болады. Әсіресе кітап оқу сауаттылығын дамыту тапсырмасы ҚР-ның мемлекеттік білім беру стандартын жүзеге асыратын заманауи мектеп үшін жаңа сала болып табылады. Қазір мектеп ұжымында «оқуға құштар мектеп» деген тіркестің қолданысы нақты шараларды орындауға бағытталған.

Бұл ретте оқушылардың кітап оқу құзыреттілігін қалыптастыру өте маңызды міндет болып саналады. Көркем әдебиет мәтінін түсіну мен қатар тілдік тропологиялық ерекшеліктерін талдап, есте сақтау - оқырман құзыреттілігінің басты қағидасы болу керек. Сондай-ақ, әдеби нормаға негізделген мәтіндегі көркем тіл байлығы арқылы, мәселен, мақал-мәтелдер, фразеологизмдер, тұрақты теңеулер, ауыспалы мағынадағы метафоралар мен эпитеттерді өз сөз қолданысына ендіріп, мәнерлі, бейнелі, дұрыс сөйлеу қарым-қатынасын меңгеру сөйлеу құзіреттілігін қалыптастырады.

Нәтиже. Болашақты болжайтындар «Қазіргі «Z» ұрпақ – ең ақылды буын. Соған сәйкес балаларға лайық жобалар ұсынылуда. Жалпы, әлемнің мықты университеттерінің барлығы ең бірінші баланың терең ойына қарайды. Бұл кітап оқу арқылы болады» деп тұжырымдайды. Біздің ойымыз кітаптардағы сөз асылдарын құндылық ретінде тіл иелері бағалап, жадында жаңғыртып, қолданыс өрісін кеңейте берсе екен деген үміт.

Қоғам мүшелерінің әдеби тіл нормаларына салғырт қарауы рухани мәдениетке - ұлт тіліне деген немқұрайдылығы. Ал аксиологиялық мәдениеттің ең басты көрсеткіші - ұлт тілі. Ұлт тілі арқылы ғана рухани мәдениетті білеміз.

Қазіргі кезде технологиялық мәдениет дендеп енген сайын, қазақтардағы материалдық мәдениеттің түрлері қатты өзгерді. О бастан төрт түлік малға байланысты тұрмыс-тіршілігіне қатысты жасалған тұрақты тіркестер мағынасын қазіргі жастардың көбі білмейді. Мысалы, «тулақтай сүйрету» тіркесінің мағынасы – әлімжеттік көрсету, басыну деген мағынада. Бұл мағынаны мектеп оқушысы түгіл университет магистрантары білмейді. Тулақ не деп өзіңнен сұрайды. Бірен-саран ауылдан келгендердің тулақ туралы мәліметі бар, малдың кепкен терісі деп айта алады. Ал тулақты көрмегендер үшін бұл - жаңа ақпарат. Оларды тулақ көрмегені үшін айыптай алмайсыз. Қазір ауыл мәдениетінде есік алдында немесе лақтың, қозының терісінен илеп жасалған үйдегі кішігірім тулақтарды көре алмайсыз. Оның орнына түрл-түсті палас, кілемшелер төселеді. Бұл материалдық мәдениеттегі өгерістердің бір түрі. Фразеологизмдегі сүйрету етістігі арқылы мағынасын ашамыз.

Әдетте иісі бар, қатты кепкен теріге тісі қышып жүрген аула иті өш келеді. Тулақты сүйреп жүріп, апармайтын жері жоқ, терінің дәмін алып кеміреді. Әбден жатталған көрініс тура мағынасынан алшақтап тұрақты тіркеске ауысқан.

Ал рухани мәдениет - біз үшін, яғни қазақтардың өмір сүру, тіршілік ету, күн көріс әлеміндегі тұрмыс салтымыз, ұстанған дәстүрімізбен бірге танылатын таным болмысымыз, заңымыз бен этикамыз, білім-ғылымымыз, дініміз, аңыз әңгімелеріміз, өлеңдеріміз, мақал-мәтелдеріміз, фразеологизмдеріміз - бәрі рухани құндылықтарымыздың көрсеткіштері.

Қазақтарда мақал бар: тілімдегі – түрімде, түрімдегі – тілімде. Қазіргі жаһандану деген әлемдік үрдісте аз ұлттың жұтылып кетпеу қаупін тоқтата алатын, тіпті тіреу болуға лайық бірден-бір күш осы рухани мәдениетке келіп тіреледі. Соңғы жылдардағы әр түрлі ғылымдар түйісіндегі ғылыми ізденістердің нысаны болған, әрі алдағы уақытта да зәрулігін жоймайтын мәселе – жоғарыда айтқан рухани мәдениетіміздің алтын діңгегі - ұлт тілі. Тек тіл арқылы ұлттық менталитеттің көрінісін қазақ тіліндегі фразеологизмдер, яғни тұрақты тіркестер жеткізеді. Фразеологизмдер туралы айту – бір ұлттың тұтас өмір тіршілігін баяндап беру деген сөз. Мәселен, қазақтардың күн көріс мәдениеті, көшпенділік өмір мен төрт түлік малға қатыстылығы ешбір елде жоқ, тіпті ұқсастығы да жоқ мәдени салты-дәстүрлерді қалыптастырған. Қазақ мәдениетіндегі қонақжайлылық - жаны қалмау, жатып жастық, иіліп төсек болу, құдайдай көру, табанынан тік тұру, төбесіне көтеру, құшақ жайып қарсы алу т.б. тіркестермен сипатталады. Шешен, тапқыр сөйлеу де әрине, қазақ мәдениетіне тән болған. Аттыға сөз, аяқтыға жол бермеу, қара сөзді қамшы қылу, орақ ауыз, от тілді, су жорға, сылдыр көмей жез таңдай.

Бүгінгі оқыған қазақтың рухани мәдениеті жан-жақты әрі жоғары. Бірақ түріндегісі тілінде көрінбейді. Біздің сөйлеу мәдениетімізде бабалар тілінен қалған асыл сөз маржандары, образды тіркестер уақыт өткен сайын күннен күнге азайып, айтатын ойымыз терең болса да жеткізу өресінде сөзіміз нәрсіз, қысқа қайырылатын, үнемделген үнсіздікке ойысып барады. Мұны заман ағымы десек те, космос жылдамдығына ұқсас өтіп бара жатқан күндер біздің тілімізді жұтаңдыққа әкеле жатқаны, қазақтардың өз ана тіліндегі асыл мұралардан адасып бара жатуы осы салада еңбектеніп жүрген соң, бізді қатты алаңдатады.

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мазмұнында «...Жаңғырған қоғамның өзінің тамыры тарихының тереңінен бастау алатын рухани коды болады... Жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – сол ұлттық кодынды сақтай білу» деп көрсетілген. Демек, ұлттық код – ең алдымен,

тілде, сол тіл арқылы қалғанын этномәдени ерекшеліктеріміз - салт-дәстүріміз толықтырады. Ал енді қазақтың болмыс ерекшеліктерінің барлығы тек тілінде ғана сақталған. Ұлттың өткен өміріндегі тұрмыс-тіршілігі мен ұлттық ерекшелігін тілдің кумулятивтік (жинақтағыштық) қасиеті кодқа салған. Бұл ретте өзге ұлттарға ұқсамайтын менталдық болмысын қазақтың мақал-мәтелдері, фразеологизмдері анықтап, айшықтап көрсетеді.

Қазіргі әлеуметтік желі адамдар арасындағы ауызша коммуникацияны, дискурсты азайтып келеді. Кез келген жердегі көрініс – баланың да, үлкеннің де жұдырықтай ұялы телефонға телміруі. Фразеологизмдерді бұрын жиі қолданатын ұрпақ азайып келеді. Оның орнын ақпараттық ағындағы үнемделген сөйлемдер басқан. Әке-шеше, отбасы, араласатын ортада қазақтардың сөйлеу мәнеріне тән болып кеткен мақал-мәтелдер, фразеологизмдер аз қолданылатындықтан, бірте-бірте ұмытыла бастайтыны заңдылық.

Қорытынды. Қазір оқу орындарының ғылыми кітапханаларында көркем әдебиеттер бұрынғыдай үйге көтеріп әкететіндей қолға берілмейді. Тек оқу залдарында ғана оқуға мүмкіндік бар. Өйткені кітап қоры азайып кетті. Көркем әдебиет және ғылыми танымдық дүниелермен қатар, қазақ тіліне қатысты түрлі анықтамалық сөздіктер, мысалы, І. Кеңесбаевтың «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» (Kenesbayev, 1977), Тіл білімі институты шығарған «Абай тілінің сөздігі» (Dictionary of the Abay language, 1968), сондай-ақ, академик Ә. Қайдардың (Khaidar, 2004), Р. Сыздықтың (Syzyk, 2004) тіл тарихына қатысты жекелеген зерттеу еңбектері осы мақала авторының «Мағыналас фразеологизмдер сөздігі» (Smagulova, 2010), «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі», (Smagulova, 2020) «Оқуға құштар мектеп» жобасы бойынша тізімделетін кітаптар арасында сұрыпталады деген сенім мол.

Қазіргі білім беру үдерісінде қазақ тілін оқыту бағдарламасында фразеологизмдердің оқытылуы, тақырып ретінде қамтылуы туралы мектеп мұғалімдерінің де пікірлері оң емес. Оқыту бағдарламасында фразеологизмдерге байланысты арнайы сағаттар, тақырыптар берілмеген. Ал жаңартылған бағдарлама мазмұнында тілдік, грамматикалық талдауларды тереңдетуден гөрі мәтінмен жұмыс, стиль түрлеріне басымдық берілген. Оқулық мәтіндерінде фразеологизмдер аз кездеседі. Бұл - қазақ мектебінде қазақша білім алушылардың сөздік қорының жұтаң болуына әрі ұлт мәдениетінен жеткілікті хабардар болмауына әсер ететін факторлардың бірі.

Мектептегі, оқу орындарындағы қазақ тілі мен әдебиеті пәндері беретін тілдік білім тереңдетілуі тиіс. Ұлт тілінің бүкіл қуатын сездіретін

тіл өнері бүгінде тек ақын-жазушылар, журналистер қауымы мен тілші ғалымдар сияқты аз ортада туын тіккен. Қажеттіліктен туған қатынас тілі болмауы үшін, қазақ тілінің ары қарай түрлі әлеуметтік ортаға икемделіп дамуына әр қазақтың қосатын үлесі мен парызын күнде айтқанның артығы жоқ. Мәдени мұра деп дабырласып, сызуын сызып, жоспарлап жатқанда оны жеткізетін қазақ тілінің мәйегі еске түседі. Мәдени мұраны меңгерудің тетігі тіл екені дау тудырмайды. Мектептерде және одан тыс жерлерде ұйымдастырылатын түрлі спорт, сурет, вокал, аспаптарда ойнау т.б. үйірмелер баршылық. Алайда солардың қатарында тек тіл үйрену, тіл ұстарту сияқты үйірме-кружоктарды көре алмадық. Демек сөйлеу әдебін меңгерту, шешен сөйлеуге баулитын, тілді тереңдете оқытатын үйірмелерді ұсыну – оқушылардың коммуникативтік дағдысын жан-жақты дамытуға әсер етер еді.

Information about the author:

Smagulova Guldarkhan Nurgazievna – Doctor of Philology, Professor of Kazakh Linguistics, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: smagulova.g@mail.ru, phone. + 7-7077079660, <https://orcid.org/0000-0002-4582-2281>.

ӘДЕБИЕТТЕР

- Абай тілінің сөздігі (1968) – Алматы: Ғылым. – 587 б.
Әлібек Т. (2011) <https://qazaquni.kz/rukhaniyat/22494-to-tar-libek-babalar-s-zi-lttyi-2>.
Кенесбаев І. (1977) Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым. – 659 б.
Қайдар Ә. (2004) Халық даналығы. – Алматы: Тоғанай. - 557 б.
Смағұлова Г. (2004) Мәдени мұраның тірегі –тіл //Қазақ әдебиеті. - №3.
Смағұлова Г. (2010) Мағыналас фразеологизмдер сөздігі. – Алматы: Арыс. - 250 б.
Смағұлова Г. (2020) Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Қазақ университеті. - 395 б.
Сыздық Р. (2004) Сөздер сөйлейді. – Алматы: Арыс. - 230 б.
<https://egemen.kz/article/254509-oqugh-qushtarlyqty-oyatady>.
https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news.

REFERENCES

- Alibek T. (2011) <https://qazaquni.kz/rukhaniyat/22494-to-tar-libek-babalar-s-zi-lttyi-2>.
Dictionary of the Abay language (1968) - Almaty: Science. - 587 p.
Kenesbayev I. (1977) Phraseological Dictionary of the Kazakh language. - Almaty: Science. - 659 p.
Khaidar A. (2004) Folk wisdom. - Almaty: Douganay. - 557 p.
Smagulova G. (2004) Language – the basis of cultural heritage//Kazakh literature. - №3.
Smagulova G. (2010) Dictionary of Semantic phraseology. - Almaty: Arys. - 250 p.
Smagulova G. (2020) Phraseological Dictionary of the Kazakh language. - Almaty: Kazakh University. - 395 p.
Syzdyk R. (2004) The words speak. - Almaty: Arys. - 230 p.
<https://egemen.kz/article/254509-oqugh-qushtarlyqty-oyatady>.
https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news.

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

- К.С. Абдикалык, К.Н. Абилдаева**
ОБУЧЕНИЕ РОМАНА Ш. БРОНТЕ О ЖЕНСКИХ СУДЬБАХ.....6
- М. Адилханұлы, З.С. Такуова, К.Н. Булатбаева**
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ГРАММАТИЧЕСКИХ НАВЫКОВ И
СОЧЕТАЕМОСТИ СЛОВ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ
КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ.....17
- А.Б. Амирбекова, Г. Талгаткызы, Л. Уракова, К. Габитхан,
М. Абдрахман**
СПОСОБЫ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ МЕТОДОМ КЕЙС-СТАДИ.....30
- Баянбек Амантай**
ОБУЧЕНИЕ ОСНОВНЫМ КОНЦЕПЦИЯМ ОБЪЕКТНО-
ОРИЕНТИРОВАННОГО ПРОГРАММИРОВАНИЯ С
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНТЕГРИРОВАННОЙ СРЕДЫ РАЗРАБОТКИ
GREENFOOT.....44
- Г.В. Валеева, Г.А. Степанова, И.П. Краснощеченко,
М.Р. Арпентьева, Спиженкова М.А., И.А. Подольская,
М.Е. Киричкова**
ИНКЛЮЗИВНЫЙ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧЕСКИЙ ДИАЛОГ
И ДИАЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ЛИЧНОСТИ.....65
- Р.И. Кадирбаева, Е.Б. Оспанов**
ОТКРЫТЫЕ ЗАДАЧИ - СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ
КОМПЕТЕНТНОСТИ ПРАВДОПОДОБНОГО РАССУЖДЕНИЯ.....91
- А.А. Куралбаева, С.Б. Жахия, Г.Е. Абылова**
СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ УЧЕБНИКОВ НА РОДНОМ
ЯЗЫКЕ КАЗАХСТАНА И ТУРЦИИ.....104
- Л. Маликқызы, Х.Н. Жанбеков, А.Е. Сагимбаева, Л.А. Нұғманова**
ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗОВ.....120

Г.С. Махарова
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОГО
ПОТЕНЦИАЛА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ
ПО КЕЙС МЕТОДУ.....129

**М.М. Мырзалиева, Ж.Т. Тилекова, Х.К. Кидирбаева,
Г.А. Джамашова, А.М. Желдибаева**
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ
ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН: ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ
ПОДХОДЫ В ОБРАЗОВАНИИ.....148

**Н.А. Рахимжанова, Б.Н. Нусипжанова, Ш.С. Сұлтанбеков,
С.Ж. Арзымбетова, А. Құрманбаева**
ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ
СТУДЕНТОВ-ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ В УСЛОВИЯХ
ВУЗА.....160

**Г.А. Ризаходжаева, М.М. Акешова, М.Б. Шайхыстамова,
С. Джаббарова**
ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АРТ - ТЕРАПИИ
В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ СПЕЦИАЛИСТОВ
СФЕРЫ ТУРИЗМА.....169

Г.Н. Смагулова
РЕЧЕВАЯ ЭТИКА ШКОЛЬНИКОВ: КОММУНИКАТИВНЫЕ
ОСОБЕННОСТИ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ.....185

А.М. Текесбаева, Ұ.А. Текебай
ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ
В УЧРЕЖДЕНИЯХ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....197

ЭКОНОМИКА

**А.Е. Агумбаева, А.Н. Ксембаева, Р.Б. Сартова, М.Ш. Кушенова,
А.К. Керимбек**
ТЕОРЕТИКА - КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ
В ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМ МОЛОДЕЖИ РК.....215

Р.К. Алимханова, Е.А. Абенова, З.Е. Намазбаева, Д.Е. Нурмуханбетова, Д.Ж. Ерсұлтанова МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИЕ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦИОННЫХ СИСТЕМ.....	226
Д.С. Асан, Д.М. Хамитова, Э.М. Алиева КОРПОРАТИВНАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА ДО И ПОСЛЕ ПАНДЕМИИ.....	246
А.А. Буртебаева, Г.К. Бекбусинова, Г. Тажбенова, С.А. Азылканова, Е.Ф. Киреева ПРОБЛЕМЫ ГАРМОНИЗАЦИИ НАЛОГОВОГО И ТАМОЖЕННОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ В СТРАНАХ ЕАЭС.....	262
А.Е. Егинбаева, А.Т. Карипова МЕТОДОЛОГИЯ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОЙ ПРОДУКЦИИ.....	273
Б.А. Жакупова, М.А. Токтарова, А.Ж. Ибрашева, Ш.Т. Нургалиева, К.Б. Сатымбекова ТАКТИКА И СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ РИСК-МЕНЕДЖМЕНТА НА ПРЕДПРИЯТИИ.....	287
З.О. Иманбаева, Х.Х. Кусаинов, И.Ш. Ажайпова, Г.М. Алдашова, А.А. Ниязбаева ПУТИ РЕАЛИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ И БЮДЖЕТИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ.....	300
А.Ж. Исмаилова, Л.Б. Аликулова, Н.Н. Нурмухаметов, А.Н. Ракаева, Е.В. Заугарова СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ОЦЕНКИ БЮДЖЕТНЫХ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТОВ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН.....	313

А.М. Касимгазинова, Д.З. Айгужинова, Р.Б. Сартова, К.Е. Хасенова, Г.К. Кенжетаева, Д.З. Ахунова ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ НА СТРАТЕГИЧЕСКУЮ УСТОЙЧИВОСТЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР.....	327
А.Т. Кокенова, М.У. Бейсенова, А.Р. Шалбаева, Г.А. Мауленбердиева, Р.Н. Молдалиева ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРОИЗВОДСТВА ЗЕРНА ЧЕРЕЗ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПРОЦЕССОВ УПРАВЛЕНИЯ.....	343
А.С. Кулембаева, Ж.К. Басшиева, А.А. Нургалиева, Г.С. Мукина, Г.Д. Баяндина, Б. Куанткан РЫНОК ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В РК.....	356
Л.А. Майсигова, Ш.У. Ниязбекова, Б.Ж. Акимова, Л.П. Молдашбаева, Б.А. Жуматаева ВЛИЯНИЕ ТЕХНОЛОГИИ БЛОКЧЕЙН НА ФИНАНСОВО – БАНКОВСКУЮ СФЕРУ.....	376
Мария Теплюк ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ В DEST-МИРЕ.....	389
Ж. Мырзабек, Д.А. Амержанова, А.Ж. Зейнуллина, Л.З. Паримбекова, Д.Д. Ахметова, В. Есмагзам ПУТИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА.....	400
Н.М. Шеримова, Б.Н. Исабеков, Г.К. Демеуова, М.А. Глеубергенова, Г.К. Бейсембаева, Г.Д. Баяндина МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ АКТИВНОСТЬЮ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР В ПРОМЫШЛЕННОМ СЕКТОРЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.....	411

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

- К.С. Әбдіқалық, Қ.Н. Абилдаева**
Ш. БРОНТЕНІҢ ӘЙЕЛ ТАҒДЫРЫ ТУРАЛЫ РОМАНЫН ОҚЫТУ.....6
- М. Әділханұлы, З.С. Тақуова, К.Н. Булатбаева**
СТУДЕНТТЕРДІҢ СӨЙЛЕУ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ГРАММАТИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАР МЕН
СӨЗ ТІРКЕСТЕРІНІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ.....17
- А.Б. Әмірбекова, Г. Талғатқызы, Л. Уракова, Қ. Ғабитхан,
М. Абдрахман**
ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДЫ КЕЙС-СТАДИ ӘДІСІМЕН ТИІМДІ
ПАЙДАЛАНУ ТӘСІЛДЕРІ.....30
- Баянбек Амантай**
GREENFOOT ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ДАМУ ОРТАСЫН ҚОЛДАНА
ОТЫРЫП, ОБЪЕКТИГЕ БАҒЫТТАЛҒАН БАҒДАРЛАМАЛАУДЫҢ
НЕГІЗГІ ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫН ОҚЫТУ.....44
- Г.В. Валеева, Г.А. Степанова, И.П. Краснощеченко, М.Р. Арпентьева,
М.А. Спиженкова, И.А. Подольская, М.Е. Киричкова**
МҮГЕДЕКТЕРДІҢ ПЛИХИКОТЕРАПЕВТИКАЛЫҚ ДИАЛОГЫ
ЖӘНЕ ДИАЛОГИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ.....65
- Р.И. Кадирбаева, Е.Б. Оспанов**
АШЫҚ ЕСЕПТЕР - ШЫНДЫҚҚА ЖАНАСЫМДЫ ОЙЛАУ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ.....91
- А.А. Куралбаева, С.Б. Жахия, Г.Е. Абылова**
ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯНЫҢ АНА ТІЛІ ОҚУЛЫҚТАРЫН
САЛЫСТЫРМАЛЫ ЗЕРТТЕУ.....104
- Л. Маликқызы, Х.Н. Жанбеков, А.Е. Сагимбаева, Л.А. Нұғманова**
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ.....120

Г.С. Махарова
“КЕЙС” ӘДІСІ АРҚЫЛЫ БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП
МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЛИНГВОДИДАКТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН
ДАМУЫНДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....129

**М.М. Мырзалиева, Ж.Т. Тилекова., Х.К. Кидирбаева,
Г.А. Джамашова, А.М. Желдибаева**
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН
ЖЕТІЛДІРУ: БІЛІМ БЕРУДЕГІ ГЕОЭКОЛОГИЯЛЫҚ
ТӘСІЛДЕР.....148

**Н.А. Рахимжанова, Б.Н. Нүсіпжанова, Ш.С. Султанбеков,
С.Ж. Арзымбетова, А. Курманбаева**
ЖОО ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГ СТУДЕНТТЕРДІҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....160

**Г.А. Ризаходжаева, М.М. Акешова, М.Б. Шайхыстамова,
С. Джаббарова**
ТУРИЗМ САЛАСЫНДАҒЫ МАМАНДАРҒА ШЕТ ТІЛДЕРІН
ОҚЫТУДА АРТ - ТЕРАПИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН
БАҒАЛАУ.....169

Г.Н. Смағұлова
МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СӨЙЛЕУ ӘДЕБІ:
ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....185

А.М. Текесбаева, Ұ.А. Текебай
ҚОСЫМША БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК
ПЕДАГОГ ЖҰМЫСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....197

ЭКОНОМИКА

**А.Е. Агумбаева, А.Н. Ксембаева, Р.Б. Сартова, М.Ш. Кушенова,
А.К. Керимбек**
ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫ МӘСЕЛЕЛЕРІН ЗЕРТТЕУДЕГІ
ТЕОРИЯЛЫҚ-ТҰЖЫРЫМДЫҚ ТӘСІЛДЕР.....215

Р.К. Алимханова, Е.А. Абенова, З.Е. Намазбаева, Д.Е. Нурмуханбетова, Д.Ж. Ерсұлтанова АУМАҚТЫҚ ТАБИҒИ-РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ ДАМЫТУҒА ИНВЕСТИЦИЯЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	226
Д.С. Асан, М.С. Мурзамадиева, Э.М. Алиева ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ПАНДЕМИЯҒА ДЕЙІНГІ ЖӘНЕ ОДАН КЕЙІНГІ КОРПОРАТИВТІК ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІ.....	246
А.А. Буртебаева, Г.К. Бекбусинова, Г. Тажбенова, С.А. Азылканова, Е.Ф. Киреева ЕАЭО ЕЛДЕРІНДЕГІ САЛЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КЕДЕНДІК ӘКІМШІЛІКТЕНДІРУДІ ҮЙЛЕСТІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	262
А.Е. Егинбаева, А.Т. Карипова ӨНЕРКӘСІП ӨНІМІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ.....	273
Б.А. Жакупова, М.А. Токтарова, А.Ж. Ибрашева, Ш.Т.Нурғалиева, К.Б. Сатымбекова КӘСПОРЫНДА ТӘУЕКЕЛ-МЕНЕДЖМЕНТТІҢ ТАКТИКАСЫ ЖӘНЕ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ.....	287
З.О. Иманбаева, Х.Х. Кусаинов, И.Ш. Ажайпова, Г.М. Алдашова, А.А. Ниязбаева КӘСПОРЫНДАРДА ҚАРЖЫЛЫҚ ЖОСПАРЛАУ ЖӘНЕ БЮДЖЕТТЕНДІРУ ЖҮЙЕСІН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	300
А.Ж. Исмаилова, Л.Б. Әлікүлова, Н.Н. Нурмухаметов, А.Н. Рақаева, Е.В. Заугарова ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БЮДЖЕТТІК ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЖОБАЛАРДЫ БАҒАЛАУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ.....	313
А.М. Касимгазинова, Д.З. Айғужинова, Р.Б. Сартова, К.Е. Хасенова, Г.К. Кенжетаева, Д.З. Ахунова ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУДЫҢ КӘСПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ӘСЕРІ.....	327

А.Т. Көкенова, М.У. Бейсенова, А.Р. Шалбаева, Г.А. Мауленбердиева, Р.Н. Молдалиева БАСҚАРУ ПРОЦЕСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ АРҚЫЛЫ АСТЫҚ ӨНДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ.....	343
А.С. Кулембаева, Ж.Қ. Басшиева, А.А. Нургалиева, Г.С. Мукина, Г.Д. Баяндина, Б. Куантқан ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК НАРЫҒЫНА ТАЛДАУ.....	356
Л.А. Майсигова, Ш.У. Ниязбекова, Б.Ж. Акимова, Л.П. Молдашбаева, Б.А. Жуматаева БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ҚАРЖЫ ЖӘНЕ БАНК СЕКТОРЫНА ӘСЕРІ.....	376
Мария Теплюк ДҮНИЕЖҮЗІЛІК КӘСІПОРЫНДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ.....	389
Ж.Мырзабек, Д.А. Амержанова, А.Ж. Зейнуллина, Л.З. Паримбекова, Д.Д. Ахметова, В. Есмағзам АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУ ЖОЛДАРЫ.....	400
Н.М. Шеримова, Б.Н. Исабеков, Г.К. Демеуова, М.А. Глеубергенова, Г.К. Бейсембаева, Г.Д. Баяндина ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӨНЕРКӘСІП СЕКТОРЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРЫНЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІН БАСҚАРУ МЕХАНИЗМІ.....	411

CONTENTS

PEDAGOGY

K.S. Abdiqalyq, K.N. Abildayeva
TEACHING A NOVEL ABOUT THE FATE OF A WOMAN
BY CH. BRONTE.....6

M. Adilkhanuly, Z.S. Takuova, K.N. Bulatbayeva
SOME ASPECTS OF GRAMMATICAL SKILLS AND WORD
COMPATIBILITY IN THE FORMATION OF STUDENTS ' SPEECH
COMPETENCE.....17

**A.B. Amirbekova, G. Talgatkyzy, L. Urakova, K. Gabitkhan,
M. Abdrahman**
WAYS OF EFFECTIVE USE OF LANGUAGE INTERNET
RESOURCES BY THE CASE STUDY METHOD.....30

Bayanbek Amantay
TEACHING MAIN CONCEPTS OF OBJECT-ORIENTED
PROGRAMMING USING GREENFOOT INTEGRATED
DEVELOPMENT ENVIRONMENT.....44

**G.V. Valeeva, G.A. Stepanova, I.P. Krasnoshchechenko,
M.R. Arpentieva, I.A. Podolskaya, M.A. Spizhenkova, M.E. Kirichkova**
PSYCHOTHERAPEUTIC RELATIONS IN INCLUSIVE
PSYCHOLOGICAL COUNSELING.....65

R.I. Kadirbaeva, E.B. Ospanov
OPEN TASKS - A MEANS OF FORMING COMPETENCE
OF PLAUSIBLE REASONING.....91

A.A. Kuralbayeva, S.B. Zhakhiya, G.E. Abylova
COMPARATIVE STUDY OF TEXTBOOKS IN THE NATIVE
LANGUAGE OF KAZAKHSTAN AND TURKEY.....104

L. Malickyzy, H.N. Zhanbekov, A.E. Sagimbaiyeva, L.A. Nugmanova
ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS
OF PEDAGOGICAL UNIVERSITIES.....120

G.S. Makharova FEATURES OF DEVELOPING LINGUODIDACTIC POTENTIAL OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BY THE CASE METHOD.....	129
M. Myrzaliyeva, Zh. Tilekova, Kh. Kidirbayeva, G.A. Dzhamashova., A.M. Zheldibaeva IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING NATURAL SCIENCES: GEOECOLOGICAL APPROACHES IN EDUCATION.....	148
N. Rakhimzhanova, B.N. Nussipzhanova, Sh.S. Sultanbekov, S.Zh. Arzymbetova, A. Kurmanbaeva FORMATION OF PSYCHOLOGICAL CULTURE OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL PSYCHOLOGISTS IN THE CONDITIONS OF THE UNIVERSITY.....	160
G.A. Rizakhojayeva, M.M. Akeshova, M.B. Shaikhystamova, S. Jabbarova EVALUATION EFFECTIVENESS OF USING ART THERAPY IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO TOURISM SPECIALISTS.....	169
G.N. Smagulova SPEECH ETHICS OF SCHOOLCHILDREN: COMMUNICATIVE FEATURES OF PHRASEOLOGICAL UNITS.....	185
A.M. Tekesbayeva, U.A. Tekebay FEATURES OF THE WORK OF SOCIAL EDUCATORS IN ADDITIONAL EDUCATION INSTITUTIONS.....	197

ECONOMICS

A.E. Agumbaeva, A.N. Ksembayeva, R.B. Sartova, M.Sh. Kushenova, A.K. Kerimbek THEORETICS - CONCEPTUAL APPROACHES IN RESEARCH OF PROBLEMS OF YOUTH OF RK.....	215
---	-----

R.K. Alimkhanova, E.A. Abenova, Z.E. Namazbaeva, D.E. Nurmukhanbetova, D.J. Yersultanov METHODOLOGY FOR ASSESSING THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF INVESTMENTS IN THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL NATURAL AND RECREATIONAL SYSTEMS.....	226
D.S. Asan, M.S. Murzamadiyeva, E.M. Alieva CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES BEFORE AND AFTER THE PANDEMIC.....	246
A.A. Burtebayeva, G.K. Bekbusinova, G. Tazhbenova, S.A. Azylkanova, A. Kireyeva ISSUES OF HARMONIZATION OF TAX AND CUSTOMS ADMINISTRATION IN THE EEU COUNTRIES.....	262
A.E. Yeginbayeva, A.T. Karipova METHODOLOGY FOR ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL PRODUCT.....	273
B. Zhakupova, M. Toktarova, A. Ibrasheva, Sh. Nurgalieva, K. Satymbekova RISK MANAGEMENT TACTICS AND STRATEGIC DIRECTIONS IN THE ENTERPRISE.....	287
Zh. Imanbayeva, H. Kusainov, I. Azhaipova, G. Aldashova, A. Niyazbayeva WAYS OF IMPLEMENTATION OF THE FINANCIAL PLANNING AND BUDGETING SYSTEM IN THE ENTERPRISE.....	300
A.Zh. Ismailova, L.B. Alikulova, N.N. Nurmukhametov, A.N. Rakayeva, E.V. Zaugarova IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF EVALUATION OF BUDGET INVESTMENT PROJECTS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	313

A. Kassimgazina, D. Aiguzhina, R. Sartova, K. Khassenova, G. Kenzhetayeva, D. Akhunova THE IMPACT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT ON THE STRATEGIC STABILITY OF BUSINESS STRUCTURES.....	327
A.E. Kokenova, M.U. Beisenova, A.P. Shalbayeva, G.A. Maulenberdieva, R.N. Moldaliev IMPROVING THE EFFICIENCY OF GRAIN PRODUCTION BY IMPROVING MANAGEMENT PROCESSES.....	343
A. Kulembayeva, Z. Basshieva, A. Nurgaliyeva, G. Mukina, G. Bayandina, B. Kuantkan ANALYSIS OF THE INTELLECTUAL PROPERTY MARKET IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	356
L.A. Maisigova, Sh.U. Niyazbekova, B.Zh. Akimova, L.P. Moldashbayeva, B.A. Zhumatayeva IMPACT OF BLOCKCHAIN TECHNOLOGY ON THE FINANCIAL–BANKING SPHERE.....	376
Mariia Tepliuk ENSURING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE IN THE DEST WORLD.....	389
Zh. Myrzabek, D. Amerzhanova, A. Zeinullina, L. Parimbekova, D. Akhmetova, V. Yesmagzam WAYS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX.....	400
N.M. Sherimova, B.N. Isabekov, G.K. Demeuova, M.A. Tleubergenova, G.C. Beisembayeva, G.D. Bayandina MECHANISM FOR MANAGING INNOVATIVE ACTIVITY OF BUSINESS STRUCTURES IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN.....	411

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Редакторы: *А. Ботанқызы, Р.Жәліқызы, М.С. Ахметова, Д.С. Аленов*

Верстка на компьютере *Г.Д. Жадырановой*

Подписано в печать 30.04.2022.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

27,5 п.л. Тираж 300. Заказ 2.